

Corporate governance en maatschappelijke verslaggeving

Ans Kolk

SAMENVATTING In de afgelopen jaren is de druk op ondernemingen om uitgebreider verantwoording af te leggen sterk toegenomen. Deze transparantiebehoefte komt uit twee verschillende perspectieven: groeiende eisen vanuit corporate governance-oogpunt, waarin ethiek ook een rol is gaan spelen; alsmede een aanhoudende stijging van maatschappelijke verslaggeving waarin ondernemingen ook steeds meer aandacht besteden aan sociaal-ethische, financiële en organisatorische onderwerpen. Dit artikel analyseert in welke mate en hoe de Global Fortune 250 ondernemingen corporate governance-aspecten behandelen in hun maatschappelijke verslaggeving. Veel ondernemingen blijken er aandacht aan te besteden, vooral Europese en Japanse, hoewel lang niet altijd even gedetailleerd. Het artikel geeft trends en interessante voorbeelden, en beschouwt onderlinge verschillen alsmede implicaties.

1 Inleiding

De afgelopen jaren is de aandacht voor transparantie door ondernemingen zeer toegenomen. Welbekende schandalen in de Verenigde Staten, Europa en Azië hebben twijfels opgeroepen over behoorlijk bestuur, legitimiteit en maatschappelijke verantwoordelijkheid, en de roep om openheid en gedetailleerde vastlegging van principes, processen en prestaties versterkt. Ook tonen ondernemingen in het afgelopen decennium een nog steeds stijgende behoefte om aan stakeholders

Prof. Dr. A. Kolk is hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam Business School, waar ze ook directeur is van het onderzoeksinstituut. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek ten behoeve van de KPMG International Survey of Corporate Responsibility Reporting 2005, en refereert tevens aan de voorgaande surveys uit 2002 en 1999, waarbij zij ook betrokken was.

informatie te geven over de sociale en milieugevolgen van hun activiteiten, zoals uit de trends op het gebied van maatschappelijke verslaggeving blijkt (Kolk, 2005a; 2005b; KPMG, 2005). Ondernemingen worden geconfronteerd met vaak heel uiteenlopende eisen en verwachtingen van een grote hoeveelheid belanghebbenden: aandeelhouders en allerlei andere stakeholders (inclusief overheden), zowel nationaal als internationaal.

De tendens tot het afleggen van verantwoording komt derhalve vanuit verschillende perspectieven, die recentelijk enige overlap beginnen te vertonen. Enerzijds zijn de rapportageverplichtingen vanuit het oogpunt van corporate governance sterk toegenomen, en wordt er in dat verband ook aandacht besteed aan ethische aspecten (via bijvoorbeeld gedragscodes). Anderzijds is er, separaat hiervan, maatschappelijke (of duurzaamheids)verslaggeving ontstaan. Deze richtte zich aanvankelijk vooral op milieu, maar beslaat nu in toenemende mate ook sociale en ethische onderwerpen, informatie over de organisatorische structuur om dit alles aan te sturen en te controleren, alsmede financiële aspecten. Dit betekent dat deze afzonderlijke verantwoordingskanalen enige overlap gaan vertonen in onderwerpen, en ook in het bereiken van bredere doelgroepen.

Dit artikel neemt het tweede perspectief als uitgangspunt en analyseert in hoeverre en hoe corporate governance-aspecten worden behandeld in recente maatschappelijke verslagen van de grootste 250 ondernemingen wereldwijd (Fortune Global 250). Er wordt niet alleen gekeken of deze ondernemingen een sectie over dit thema in hun verslag hebben. De nadruk ligt op de inhoudelijke analyse van wat ze rapporteren over toezicht, organisatie en verantwoordelijkheid met betrekking tot ethiek (inclusief klachtenprocedures en gedragscodes), duurzaamheid, maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), alsmede de mate

waarin en de wijze waarop auditors betrokken zijn bij de vaststelling van de betrouwbaarheid van hetgeen gerapporteerd wordt.

In navolging van Rossouw (2005a, p. 37) gaat dit artikel dus in op 'de ethiek van corporate governance' en ook op de corporate 'governance van ethiek en MVO', de manier waarop ondernemingen en hun managers ervoor zorgen dat bepaalde standaarden en normen op deze terreinen worden opgesteld, georganiseerd en geïmplementeerd (vgl. Rossouw, 2005b). Dit bouwt voort op een visie op corporate governance als zijnde 'geared toward ensuring that companies take responsibility for directing and controlling their affairs in a manner that is fair to their stakeholders' (Rossouw, 2005a, p. 32). Hierbij moet worden opgemerkt dat de visie op wat stakeholders zijn variaties tussen landen vertoont, waarbij sommige een hele brede opvatting van belanghebbenden hebben terwijl andere zich meer op aandeelhouders richten¹. Dit verschilt in zekere zin van de stakeholder-literatuur, waar aandeelhouders in het algemeen worden gezien als één, maar zeker niet de enige, stakeholdergroep.

De maatschappelijke verslagen van de 250 grootste ondernemingen, die in dit artikel nader worden geanalyseerd, weerspiegelen visies en praktijken uit verschillende landen. De empirische resultaten van dit onderzoek zullen uitgebreid aan de orde komen in paragraaf 4, waarna de implicaties worden besproken in de slotparagraaf 5. Allereerst wordt echter wat nadere achtergrondinformatie gegeven over de thematiek (paragraaf 2) alsmede de onderzoeksaanpak (paragraaf 3).

2 Een relatie tussen governance en maatschappelijke verslaggeving

Van oudsher heeft corporate governance zich meer gericht op de interne mechanismen, op transparantie en rapportage met het oog op de kapitaalverschaffers (bijvoorbeeld Daily et al., 2003; Monks en Minow, 2004; Shleifer en Vishny, 1997). Dat betekent niet dat het belang van bijvoorbeeld stakeholders in meer algemene zin wordt ontkend – internationale codes zoals die van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO, 2004) en het International Corporate Governance Network (ICGN, 2003) besteden hier aandacht aan, en het afleggen van verantwoording wordt ook vanuit dat perspectief bekeken (Luo, 2005). Maar zelfs in die gevallen wordt meestal slechts een beperkt aantal stakeholders expliciet genoemd: in het bijzonder medewerkers en soms ook managers (vgl. Aguilera en Jackson, 2003).

Recente pogingen om corporate governance te versterken, waarvan in de Verenigde Staten Sarbanes-Oxley en in Nederland de Code Tabaksblat de bekendste zijn, richten zich ook meer op interne mechanismen ten aanzien van commissarissen, bestuurders en accountants, controle- en risicoaspecten, in het bijzonder om aandeelhouders beter inzicht in en meer invloed op ondernemingsgedrag te geven. Dit omvat tevens ethische aspecten met betrekking tot beloning, het gedrag van managers en werknemers, en klachten-/klokkenluiderregelingen. Deze aandacht voor governance-hervormingen in relatie tot ethiek binnen ondernemingen komt recentelijk ook naar voren in wetenschappelijk onderzoek (Rossouw, 2005a), met name via comparatieve studies over ontwikkelingen in wetgeving en codes².

Separaat van deze verantwoordingsbenadering in de corporate governance-context, is maatschappelijke verslaggeving ontstaan (voor een overzicht zie Kolk, 2005a; 2005b). Dit begon vijftien jaar geleden met de publicatie van milieuverslagen³. Hoewel een aantal regeringen de publicatie van dergelijke verslagen heeft gestimuleerd, is het in de meeste gevallen een voornamelijk vrijwillig initiatief van ondernemingen om zo aan een breed palet aan stakeholders verantwoording af te leggen. In de loop der jaren heeft verslaggeving zich verbreed van uitsluitend milieu naar ook sociale, ethische en/of financiële aspecten van de bedrijfsvoering (KPMG, 2002; 2005); tevens is er meer belangstelling voor de organisatie van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) en de prestaties op de diverse terreinen (GRI, 2002).

Het is ook vanuit zo'n bredere benadering dat er soms vraagtekens worden gezet bij de aard van de verantwoording, vooral in het kader van de relatie tussen onderneming en maatschappij, en de rol van accountants, bijvoorbeeld waar het gaat om maatschappelijke verslaggeving en audits (Power, 1991). Ook wordt aandacht besteed aan de betrouwbaarheid van dergelijke (geverifieerde) verslaggeving en de mate waarin het daadwerkelijk bijdraagt aan het beantwoorden van wensen en eisen van stakeholders en aan de legitimiteit van ondernemingsgedrag (Ball et al., 2000; Gray et al., 1988; Owen et al., 2000). Dergelijke discussies over de maatschappelijke legitimiteit van ondernemingen en over het afleggen van verantwoording in brede dan wel beperkte zin (alle stakeholders respectievelijk specifiek aandeelhouders) komen recentelijk ook bij corporate governance naar voren (vgl. Boot en Soeting, 2004).

Met de voortgaande verbreding van maatschappelijke verslaggeving naar het geheel aan ondernemingsaspecten (people, planet, profit, alsmede de organisatie

en verantwoording daarvan), beslaat dit in feite de relatie met alle stakeholders inclusief aandeelhouders. Het vormt daarmee een instrument in het samenbrengen van diverse debatten en verantwoordingsperspectieven. Het is vanuit zo'n gezichtspunt ook interessant om te bekijken in hoeverre governance-aspecten daadwerkelijk in dergelijke verslagen aan de orde komen, en hoe ondernemingen dit behandelen en percipiëren. Het zijn deze aspecten die in dit artikel aan de orde zullen komen.

3 Onderzoeksaanpak en -populatie

Om nader inzicht te krijgen is onderzoek gedaan naar maatschappelijke verslaggeving door de grootste 250 ondernemingen wereldwijd – de eerste helft van de Fortune Global 500-lijst zoals gepubliceerd op 26 juli 2004. In de periode september 2004 tot januari 2005 traceerden wij van al deze ondernemingen het meest recente corporate-rapport waarin milieu, maatschappelijke verantwoordelijkheid of duurzaamheidsaspecten aan de orde kwamen. Dit kon een apart verslag zijn of, indien ondernemingen die niet hadden, een financieel jaarverslag waarin deze onderwerpen voorkwamen (hier verder 'geïntegreerd' verslag genoemd). Via websites en vervolgens zonodig post, telefoon, e-mail en/of fax zijn de ondernemingen benaderd, totdat er zekerheid bestond over het al dan niet bestaan van maatschappelijke verslaggeving van de hele set van 250 ondernemingen. De inhoud van de verslagen is vervolgens zorgvuldig geanalyseerd op governance-aspecten in relatie tot MVO (zie hieronder voor een specificatie). Om deze informatie te vinden is het gehele verslag geanalyseerd, ook in het geval van financiële verslagen, waarin het corporate governance-deel veelal apart van het MVO-deel is opgenomen.

In totaal rapporteerden 161 ondernemingen over maatschappelijke aspecten, in wat voor vorm dan ook. In vergelijking met een vorige studie naar de Fortune Global 250 is deze 64% een opmerkelijke toename, van 45% in 2002 en 35% in 1999 (Kolk, 2003; KPMG, 2002, 2005). Het soort rapport vertoont duidelijke veranderingen: terwijl in 2002 verslagen in meerderheid (70%) op milieu betrekking hadden (en in 1999 bijna volledig), nam dit af tot minder dan 20% in 2005. De meeste verslagen combineerden 'people, planet, profit' in een afzonderlijke publicatie. Geïntegreerde (financiële) verslagen met daarin maatschappelijke aspecten vormen een duidelijke nieuwe tendens, in 2005 betrof dit 20% van de totale verslagen, in 2002 had slechts één onderneming zo'n verslag.

Voor wat betreft de spreiding van de 161 verslagen over regio's, waarbij naar het land van herkomst van de ondernemingen wordt gekeken, geldt dat 52% van Europese origine is, in het bijzonder van Franse ondernemingen, gevolgd door Duitse en Engelse ondernemingen (respectievelijk 14%, 11% en 10%). Iets meer dan 20% van de set verslagen is afkomstig van Amerikaanse multinationals; eenzelfde percentage geldt voor Japanse multinationals (respectievelijk 22% en 21%); de rest betreft ondernemingen uit diverse opkomende economieën (zoals Zuid-Korea, China, Brazilië en India). Gerelateerd aan de totale hoeveelheid ondernemingen per land scoren overigens zowel de Europese landen als Japan zeer hoge verslaggevingpercentages, en de VS laag – dit is de afgelopen jaren een consistent patroon (vgl. Kolk, 2005c). Europese ondernemingen zijn in dit verband veelal trendsetters; 'best practices' worden vaak ook daar gevonden (S&P/Sustainability/UNEP, 2004).

4 Governance-aspecten in maatschappelijke verslagen

In deze paragraaf zullen allereerst de resultaten in algemene (cijfermatige) zin worden gepresenteerd (4.1 en tabel 1, zie p. 622). Vervolgens zal meer specifiek, ook met voorbeelden, worden ingegaan op aspecten uit tabel 1, met name om te illustreren op welke wijze sommige ondernemingen in hun verslagen governance-aspecten relateren aan MVO en compliance (4.2) en de mate waarin en de manier waarop zij externe assurance zoeken voor hun verslaggeving (4.3).

4.1 Overzicht van resultaten in algemene zin

Zoals in de inleiding aangegeven, zijn in navolging van Rossouw (2005a; 2005b), de 161 verslagen geanalyseerd op zowel de 'de ethiek van corporate governance' als ook de corporate 'governance van ethiek/MVO' (vgl. S&P/Sustainability/UNEP, 2004). Tabel 1 geeft een overzicht van de percentages voor de verschillende onderscheiden aspecten. De eerste kolom geeft de totale percentages, waarna ze worden opgesplitst naar aparte maatschappelijke respectievelijk geïntegreerde (financiële) verslagen. Deze onderverdeling is gemaakt omdat bijvoorbeeld een aparte corporate governance-sectie veel vaker voorkomt in het financiële dan in een aparte maatschappelijke verslag. Tabel 1 toont inderdaad dat 81% van de geïntegreerde verslagen zo'n sectie heeft, terwijl dat 56% is voor aparte maatschappelijke verslagen. In het laatste geval was, zoals te verwachten viel, corporate

Tabel 1. Governance-aspecten in maatschappelijke verslaggeving (Fortune Global 250, 2004, in %) [totaal, en onderverdeeld in aparte maatschappelijke en geïntegreerde (financiële) verslagen]

Governance-/MVO-aspecten vermeld in verslagen	Totaal	Aparte verslagen	Geïntegreerde verslagen*
[1] De structurering van MVO in de organisatie	32.5	38.0	9.4
[2] Aanwezigheid van een aparte MVO-afdeling/eenheid	28.8	31.0	18.8
[3] Uiteindelijk verantwoordelijke persoon/eenheid voor MVO	30.0	34.1	12.5
[4] Aparte sectie over governance in verslag	60.6	55.0	81.3
[5] Corporate governance specifiek gerelateerd aan MVO	53.1	51.2	59.4
[6] Aanwezigheid van een gedragcode (ethische code)	66.9	65.9	68.8
[7] Aanwezigheid van klachtenregeling gerelateerd aan MVO-aspecten	28.1	30.2	18.8
[8] Externe verificatie van MVO-verslaggeving**	30.0	34.1	12.5
	n=161	n=129	n=32

* Deze categorie bestaat uit financiële jaarverslagen met MVO-informatie daarin opgenomen;

aparte verslagen betreft maatschappelijke (niet-financiële) verslagen met daarin 'people, planet, profit'-gegevens.

** In het geval van geïntegreerde verslagen is verificatie alleen meegeteld indien deze specifiek op MVO-informatie betrekking had.

governance in bijna alle gevallen ook gerelateerd aan MVO. Voor de geïntegreerde verslagen lag dit anders: 81% had een corporate governance-sectie, maar 59% koppelde dit aan MVO.

Interessante verschillen zijn te zien met betrekking tot andere governance-aspecten. De structurering en interne organisatie van MVO wordt in aparte verslagen veel frequenter vermeld. Dat geldt ook voor transparantie over wie er uiteindelijk verantwoordelijk is voor MVO, en het bestaan van een klokkenluider-regeling, ombudsman of soortgelijke voorziening met betrekking tot MVO in brede zin. Externe verificatie komt ook veel vaker voor in het geval van aparte verslagen; specifieke assurance voor het MVO-deel van een financieel verslag is zeer nieuw en nog tamelijk exceptioneel (zie hieronder). Voor wat betreft gedragscodes (ofwel ethische codes), genoemd in 70% van de verslagen, zijn de percentages voor beide vormen van verslaggeving ongeveer vergelijkbaar.

Tabel 1 toont dat aandacht voor corporate governance in relatie tot MVO inmiddels veelvuldig voorkomt (vgl. S&P/SustainAbility/UNEP, 2004). In eerdere studies naar maatschappelijke verslaggeving van de Fortune Global 250 was dit nog niet het geval (KPMG, 2002; Kolk, 2003). Het is opvallend dat rapporterende ondernemingen wel vaak naar governance-aspecten van MVO en gedragscodes verwijzen, maar veel minder aandacht besteden aan de daadwerkelijke structurering en verantwoordelijkheid. Terwijl de percentages voor de eerste twee aspecten (nrs. 5 en 6 in tabel 1) tussen de 50% en 70% liggen, is dat maximaal eenderde voor de andere aspecten (nrs. 1, 2 en 3). Eenzelfde percentage geldt voor klachten-

regelingen en verificatie door externe partijen (7 en 8). Het feit dat de percentages voor deze implementatie-aspecten (nrs. 1, 2, 3, 7, 8) aanmerkelijk hoger zijn in het geval van aparte verslagen is interessant. Het suggereert dat deze een uitvloeisel zijn van, of gerelateerd aan 'traditionele' milieuverslaggeving, waar specificatie van de milieumanagementstructuur en aandacht voor nalevingmechanismen in de loop der jaren geleidelijk is toegenomen. Dit kan worden verklaard uit leereffecten, groeiende ervaring met verslaggeving, maar ook als een reactie op kritische stakeholders die vraagtekens zetten bij de betrouwbaarheid en validiteit van vrijwillige rapportage.

4.2 Concretisering van governance en compliance in MVO-verslagen

Zoals in tabel 1 te zien valt, heeft meer dan de helft van de MVO-verslagen een sectie over corporate governance, en wordt het op een of andere wijze gerelateerd aan MVO. In veel gevallen gebeurt dit slechts in zeer algemene zin, waarbij bijvoorbeeld bestuursvoorzitters het belang van transparantie en eerlijkheid benadrukken, en er wordt gerapporteerd dat raden van commissarissen veel aandacht besteden aan, en verantwoordelijkheid voelen voor duurzaamheid of MVO, veelal in relatie met risicomanagement en reputatie. Soms echter zijn ondernemingen meer specifiek en verwijzen ze naar externe adviesraden op het gebied van milieu of MVO of aparte 'board committees'.

In die laatste categorie heeft Ford een board committee 'environment and public policy', het eveneens Amerikaanse Merck een 'public policy and social

responsibility', Shell een 'social responsibility' en BP een 'ethics and environmental assurance committee', 'responsible for monitoring the non-financial aspects of executive management activities' (BP, 2004, p. 11). De Britse onderneming GlaxoSmithKline vermeldt expliciet dat het 'corporate social responsibility committee', dat bestaat uit vier non-executive directors, in het verslagjaar drie bijeenkomsten hield en 'reviewed our activity in a number of areas including donations and community investment, consumer advertising, corporate responsibility management and reporting, political activity and programmes for diseases in the developing world' (GSK, 2004, p. 4).

Veel ondernemingen hebben daarnaast ook lager in de organisatie gesitueerde interne commissies of teams. De Amerikaanse onderneming HP heeft bijvoorbeeld een ethics committee, met senior en executive vice presidents van verschillende afdelingen, dat rapporteert aan het audit committee. Hoewel de meeste ondernemingen niet veel (of geen) informatie geven over exacte structurering en verantwoordelijkheden, zijn er enkele die heel gedetailleerde (grafische) overzichten geven van de MVO-governance structuur (bijvoorbeeld Philips, de Franse ondernemingen Société Générale en Pinault-Printemps-Redoute, alsmede het Japanse Ito-Yokado). Japanse en Europese ondernemingen geven veel vaker (specifieke) informatie dan Amerikaanse ondernemingen.

Landspecifieke verschillen zijn ook merkbaar met betrekking tot het begrip compliance. In de Europese en vooral ook Amerikaanse context wordt dit meer gebruikt om aan te geven dat wetten en regels worden nagevolgd, waarbij MVO als stap extra wordt gezien; Ford (2004, p. 9) rept in het maatschappelijk verslag bijvoorbeeld van 'From compliance to responsibility'. Japanse ondernemingen geven compliance daarentegen vaak een heel centrale plaats in MVO-aanpak en verslag, en zien dat niet als reactief, maar meer neutraal of vaak zelfs ook pro-actief, zoals uit enkele voorbeelden blijkt. 'Compliance, according to the Marubeni Group, is not merely following the letter of the law. In its broad sense, compliance means that industry, as a member of society, must respond to the expectations of all stakeholders, and fulfil its social responsibility' (Marubeni, 2004, p. 34). 'For Toyota, compliance does not mean simply observing laws; it means respecting social norms and corporate ethics, complying with the expectations of all stakeholders including customers, investors, business partners, employees, and all others who come into contact with the company, and engaging in fair corporate activities' (Toyota, 2004, p. 64).

Deze verschillen komen ook naar voren bij klokkenluider-/klachtenregelingen, waarover Japanse ondernemingen het vaakst rapporteren; Europese ondernemingen gemiddeld overigens het minst. In sommige gevallen wordt de voorziening in het maatschappelijk verslag heel expliciet vermeld: 'The helpline operates 24 hours a day, seven days a week, in multiple languages and provides a timely way for employees worldwide to have their voices heard. The helpline, administered by an outside agency, guarantees complete confidentiality, timely investigation and response, and feedback to the caller' (Aventis, 2004, p. 13). Enkele ondernemingen geven ook overzichten van de hoeveelheid en soorten klachten van medewerkers. In uitzonderlijke gevallen wordt aangegeven dat ook stakeholders (anders dan klanten) klachten kunnen indienen: 'In early 2004, HP established a mechanism for all stakeholders to directly communicate with the Board via e-mail, (bod@hp.com), should they have a concern they would like directors to address' (HP, 2004, p. 7).

Het is echter niet in alle gevallen duidelijk dat klachtenmechanismen anoniem zijn. Vooral Japanse ondernemingen laten soms na dit te vermelden, waardoor het niet duidelijk is of werknemers repercussies kunnen ondervinden na een melding. Anderzijds vallen sommige Japanse ondernemingen ook juist in geheel andere zin op, omdat externe advocatenbureaus worden ingeschakeld om de klachtenregeling te verzorgen om zo anonimiteit te waarborgen. En Tepco (2004, p. 15) bijvoorbeeld meldt 'an external attorney line in the Ethics Line, out of consideration for those who feel uneasy in making inquiries through this in-house channel'. Het inschakelen van externe partijen om betrouwbaarheid te vergroten is iets dat bij maatschappelijke verslaggeving ook geregeld voorkomt (zie hieronder); dit is in aanvulling op hetgeen diverse ondernemingen in gang hebben gezet met betrekking tot interne compliance en assurance.

4.3 Externe assurance/verificatie bij MVO-verslaggeving

Het inschakelen van externe deskundigen om de juistheid van de informatie te controleren, in het kader van de governance van ethiek/MVO (vgl. Rossouw, 2005a; 2005b), gebeurt in ongeveer een derde van de maatschappelijke verslagen (zie tabel 1). Een dergelijke verificatie komt, zoals ook in eerder onderzoek aangetoond (Kolk, 2005c), nog steeds het meest frequent voor in Europa (45%), hoewel Japanse ondernemingen (24%) ook al vaker hiertoe overgaan. Het blijft opvallend dat Amerikaanse ondernemingen

zich in het algemeen verre houden van een dergelijke vrijwillige externe controle (slechts 3% van de verslagen). Binnen Europa zijn het met name Groot-Brittannië en de 'andere' Europese landen (met kleinere aantallen ondernemingen in de Fortune Global 250, zoals Nederland, Zwitserland, Spanje en Italië) met de hoogste verificatiepercentages. Duitse ondernemingen scoren opvallend laag in dit verband. Nieuw ten opzichte van vorig onderzoek is de opkomst van verificatie (en maatschappelijke verslaggeving in het algemeen) in Frankrijk. De in 2002 aangenomen wetgeving die beursgenoteerde ondernemingen verplicht om sociale en milieu-informatie te publiceren, is duidelijk van invloed geweest.

In het algemeen geldt dat van het totale aantal extern gecontroleerde verslagen in de set, ongeveer 80% afkomstig is van Europese ondernemingen. Dat betekent dat het vooral deze groep is waar ontwikkelingen en interessante voorbeelden te vinden zijn. Een kleine meerderheid van de verificaties wordt door de grote accountantskantoren gedaan (58%); andere partijen op deze markt zijn consultants en certificering-bedrijven. Er is nog steeds, zoals ook in eerder onderzoek geconstateerd (Kamp-Roelands, 2004; Kolk, 2000), een grote diversiteit in de verificatie-aanpak en -verklaringen, hoewel de lengte en mate van gedetailleerdheid toenemen. Veel verklaringen verwijzen inmiddels ook naar het gebruik van nationale of internationale standaarden, zowel accountancystandaarden in algemene zin of meer specifieke assurance-gerelateerde zoals AA1000AS of ISAE3000 (zie ook KPMG, 2005)⁴. Veel van deze specifieke standaarden zijn nog tamelijk recent; in Nederland heeft het Koninklijk Nederlands Instituut voor Register Accountants begin 2005 twee nieuwe ontwerp-richtlijnen (3010 en 3410) voor assurance van maatschappelijke verslagen uitgebracht (Kamp-Roelands, 2005). Dat betekent dat in zekere zin te verwachten valt dat controleerbaarheid, kwaliteit en betrouwbaarheid in de toekomst zullen toenemen.

Sommige ondernemingen hebben verschillende vormen van verificatie naast elkaar. Zo heeft de Britse bank HSBC twee verklaringen in een verslag: een van de Corporate Citizenship Company die een review en assurance van het volledige verslag verzorgde, en een van KPMG met betrekking tot milieuprestaties. Unilever heeft twee aparte verslagen, die beide geverifieerd zijn: een milieuverslag (geverifieerd door URS) en een sociaal verslag (door Corporate Citizenship Company). De Britse onderneming Vodafone heeft een verificatieverklaring van zowel Deloitte & Touche als van The London Benchmarking Group, en geeft ook informatie over het interne assurance proces.

Carrefour (Frankrijk) heeft zowel een externe als interne verklaring op dezelfde pagina van het verslag: het interne auditteam heeft een verificatie uitgevoerd van de duurzaamheidsindicatoren, terwijl de externe auditor zich gericht heeft op de verslaggevingstructuur, de interne auditprocedures en de consolidatie van de indicatoren.

Enkele ondernemingen met een geïntegreerd verslag hebben specifiek het MVO-deel van hun financiële verslag laten verifiëren. Zo heeft Société Générale een externe opinie gevraagd met betrekking tot de governance-structuur voor MVO en de milieu- en sociale risico's bij leningen. Het verslag van de eveneens Franse onderneming Vinci bevat een 'Opinion of one of the statutory auditors on the approach to sustainable development and on the application of procedures for the collection of information contained in the social responsibility section of the 2003 annual report'. En Norsk Hydro meldt dat Deloitte & Touche de procedures en routines voor het MVO-deel heeft gecontroleerd, en dat de volledige verklaring op de website te vinden is. Er zijn overigens meer ondernemingen die de verificatieverklaringen niet volledig in het verslag opnemen (bijvoorbeeld de Britse ondernemingen BT en Centrica), deels wellicht voortvloeiend uit grotere lengte. Het maakt het echter in zekere zin niet eenvoudiger voor de lezer. In sommige gevallen wordt de toegankelijkheid verder verminderd door ook andere aspecten. Een voorbeeld is het opnemen van een gescande versie van de verklaring in het verslag (East Japan Railway, Grupo Santander), waardoor het vrijwel onleesbaar is, zelf in een elektronische versie. Telefónica heeft een Spaanse verificatieverklaring in het Engelstalige verslag opgenomen.

5 Conclusies en discussie

Op basis van een analyse van maatschappelijke verslaggeving door de Fortune Global 250 kan worden geconcludeerd dat er behoorlijk veel aandacht is voor governance-aspecten in relatie tot MVO, hoewel nog lang niet altijd even gedetailleerd. Dit is in het algemeen en voor de meeste aspecten sterker het geval bij aparte maatschappelijke verslagen dan bij geïntegreerde (financiële) verslagen. Er zijn interessante verschillen te zien, vooral ook tussen Japanse en Europese ondernemingen die het meest actief aandacht aan governance besteden. Dit betreft onder meer de wijze waarop ondernemingen aankijken tegen compliance en klachtenmechanismen.

Ook bij verificatie zijn er landspecifieke kenmerken, met Europese ondernemingen die duidelijk voorop-

lopen, en Amerikaanse ondernemingen die, wellicht uit vrees voor juridische implicaties, nauwelijks een (vrijwillige) externe controle laten uitvoeren. MVO-verificatie blijft zich gestaag verder ontwikkelen. Dit betekent overigens niet per definitie grotere toegankelijkheid en begrijpelijkheid voor lezers, vooral ook omdat er nog steeds een grote diversiteit is. De opkomst van internationale en nationale assurance-standaarden kan hierbij in de komende jaren wellicht behulpzaam zijn.

De verslagen tonen dat er inhoudelijk steeds meer aandacht is voor onderwerpen die in het corporate governance-debat ook aan de orde komen. Soms worden ze in algemene zin behandeld, zoals ook in een financieel of governance-verslag het geval is, maar in een aanzienlijk aantal gevallen is het daadwerkelijk gerelateerd aan MVO-aspecten. Op deze wijze is er de mogelijkheid tot het slaan van een brug naar de maatschappelijke (met name ethische) thema's die vanuit de corporate governance-discussie enigszins naar voren zijn gekomen. Het is een interessante ontwikkeling, zeker ook als we die koppelen aan het feit dat sommige ondernemingen overgaan tot 'geïntegreerde' verslaggeving, waarbij MVO in het financiële verslag wordt opgenomen. Veelal is dit echter nog een wat los MVO-deel dat niet echt doorwerkt naar de rest van het jaarverslag; er zijn echter ook duidelijke uitzonderingen waarin dat al veel meer wel het geval is.

Een en ander brengt echter ook dilemma's met zich mee. Zo lijkt een risicomijdende benadering, die als gevolg van schandalen en regelgeving (zoals Sarbanes-Oxley) vaak de boventoon voert, niet bepaald gunstig voor grotere transparantie op ook andere terreinen dan die verplicht zijn. Dit kan remmend werken op brede maatschappelijke verslaggeving en op verificatie (zie bijvoorbeeld de situatie in de Verenigde Staten). Dat er desondanks veel mogelijk is, tonen echter ook andere (Europese en Japanse) ondernemingen, die op soms innovatieve wijze hun verslaggeving proberen te vernieuwen en verbeteren. Het zal overigens hoe dan ook ingewikkeld blijven om een heel palet aan stakeholders inclusief aandeelhouders met hun verschillende eisen en verlangens tevreden te stellen; dit vereist duidelijke keuzes van ondernemingen omdat er per definitie belangentegenstellingen zijn. Het helder kunnen uitleggen en goed kunnen verantwoorden van die keuzes in de maatschappelijke context, aan alle betrokkenen, is wellicht de essentie van MVO – en van corporate governance. ■

Literatuur

- Aguilera, R.V. en G. Jackson, (2003), The cross-national diversity of corporate governance: dimensions and determinants, in: *Academy of Management Review*, vol. 28, no. 3, pp. 447-465.
- Aventis, (2004), *2003 Sustainability report. Valuing the future*, Straatsburg.
- Ball, A., D.L. Owen en R. Gray, (2000), External transparency or internal capture? The role of third-party statements in adding value to corporate environmental reports, in: *Business Strategy and the Environment*, vol. 9, no. 1, pp. 1-23.
- Boot, A.W.A. en R. Soeting, (2004), De onderneming in een spagaat, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 78, no. 4, april, pp. 178-184.
- BP, (2004), *Sustainability report 2003. Defining our path*, Londen: British Petroleum.
- Daily, C.M., D.R. Dalton en A.A. Cannella Jr., (2003), Corporate governance: decades of dialogue and data, in: *Academy of Management Review*, vol. 28, no. 3, pp. 371-382.
- Dierkes, M. en A.B. Antal, (1986), Whither corporate social reporting: is it time to legislate?, in: *California Management Review*, vol. XXVIII, no. 3, pp. 106-21.
- Ford, (2004), *2003/2004 Corporate Citizenship Report. Our principles, progress and performance. Connecting with society*, Dearborn, MI.
- Gray, R., D. Owen en K. Maunders, (1988), Corporate social reporting: emerging trends in accountability and the social contract, in: *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 6-20.
- GRI, (2002), *Sustainability reporting guidelines*, Global Reporting Initiative, Boston.
- GSK, (2004), *Corporate responsibility report 2003. Making a difference every day*, Brentford: GlaxoSmithKline.
- HP, (2004), *2004 Global citizenship report*, Palo Alto, CA: Hewlett-Packard.
- IGCN, (2003), *Report of the corporate governance principles review committee. ICGN statement on global corporate governance principles*. International Corporate Governance Network.
- Kamp-Roelands, A.E.M., (2004), De controle van milieuvlaggeving, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 78, no. 11, november, pp. 479-488.
- Kamp-Roelands, A.E.M., (2005), Assurance-opdrachten bij maatschappelijke verslaggeving, in: *FSR Forum*, vol. 7, no. 3, pp. 38-44.
- Kolk, A., (2000), Verificatie van milieuvlaggen, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 74, no. 9, september, pp. 363-374.
- Kolk, A., (2003), Trends in sustainability reporting by the Fortune Global 250, in: *Business Strategy and the Environment*, vol. 12, no. 5, pp. 279-291.
- Kolk, A., (2005a), Sustainability reporting, in: *VBA Journaal*, vol. 21, no. 3, pp. 34-42.
- Kolk, A., (2005b), Social and environmental accounting, in: C. Clubb (red.), *The Blackwell Encyclopedia of Management, second edition. Accounting*, Blackwell Publishing, Malden, pp. 393-398.
- Kolk, A., (2005c), Environmental reporting by multinationals from the Triad: convergence or divergence?, in: *Management International Review*, vol. 45, no. 1, special issue, pp. 145-166.
- KPMG, (2002), *KPMG International survey of corporate sustainability reporting 2002*, De Meern.
- KPMG, (2005), *KPMG International survey of corporate responsibility*

reporting 2005, Amsterdam.

- Luo, Y., (2005), Corporate governance and accountability in multinational enterprises: concepts and agenda, in: *Journal of International Management*, vol. 11, pp. 1-18.
- Monks, R.A.G. en N. Minow, (2004), *Corporate governance*, 3rd edition, Blackwell, Oxford, UK.
- Marubeni, (2004), *CSR report 2004*, Tokio.
- OESO, (2004), *OECD principles of corporate governance*, Paris: Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling.
- Owen, D.L., T.A. Swift, C. Humphrey en M. Bowerman, (2000), The new social audits: accountability, managerial capture or the agenda of social champions?, in: *European Accounting Review*, vol. 9, no. 1, pp. 81-98.
- Power, M., (1991), Auditing and environmental expertise: between protest and professionalisation, in: *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, vol. 4, no. 3, pp. 30-42.
- Rossouw, G.J., (2005a), Business ethics and corporate governance: a global survey, in: *Business and Society*, vol. 44, no. 1, pp. 32-39.
- Rossouw, G.J., (2005b), Business ethics and corporate governance in Africa, in: *Business and Society*, vol. 44, no. 1, pp. 94-106.
- Shleifer, A. en R.W. Vishny, (1997), A survey of corporate governance, in: *Journal of Finance*, vol. LII, no. 2, pp. 737-783.
- Standards & Poor's/SustainAbility/UNEP, (2004), *Risk & opportunity. Best practice in non-financial reporting*, London/Paris.
- Tepco, (2004), *Tepco sustainability report 2004. The earth, people & energy*, Tokio.
- Toyota Motor, (2004), *Environmental & social report 2004*, Toyota.

Noten

- 1 Zie de 'special forums' in *Business and Society* in 2005, met artikelen over corporate governance en bedrijfsethiek in Europa, Noord-Amerika, Japan, Asia-Pacific, Latijns-Amerika en Afrika.
- 2 Zie noot 1.
- 3 In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw was er ook een kortstondige periode van zogenaamde sociale verslaggeving (en social accounting), maar deze hield geen stand (zie bijvoorbeeld Dierkes en Antal, 1986; Kolk, 2005a).
- 4 De AA1000 Assurance Standard (AA1000AS) is in maart 2003 gelanceerd door AccountAbility op basis van een multistakeholder proces. De International Standard on Assurance Engagements (ISAE) 3000 is in december 2003 gepubliceerd. Het is ontwikkeld door de International Accounting and Assurance Standards Board (IAASB) van de International Federation of Accountants (IFAC) om accountants te ondersteunen met assurance van maatschappelijke verslagen.